

Treatment of High Blood Cholesterol in Adults (Adult Treatment Panel III). JAMA 2001;285:2486–2497.

Ford ES, Giles WH, Dietz WH. Prevalence of the metabolic syndrome among US adults: findings from the third National Health and Nutrition Examination Survey. JAMA 2002;287:356–359.

Chen J, Muntner P, Hamm LL, et al. The metabolic syndrome and chronic kidney disease in U.S. adults. Ann Intern Med 2004;140:167–174.

Sedor JR, Schelling JR. Association of metabolic syndrome in nondiabetic patients with increased risk for chronic kidney disease: the fat lady sings. J Am Soc Nephrol 2005;16:1880–1882.

Vývoj glomerulonefritidy u nemocných s revmatoidní artritidou léčených anti-TNF α

Stokes MB, Foster K, Markowitz GS, Ebrahimi F, Hines W, Kaufman D, Moore B, Wolde D, D'Agati VD. Development of glomerulonephritis during anti-TNF- α therapy for rheumatoid arthritis. Nephrol Dial Transplant 2005;20:1400–1406.

Tématem sdělení je problematika nově vzniklé glomerulonefritidy (GN) u nemocných s revmatoidní artritidou (RA) léčených přípravky zaměřenými proti tumor nekrotizujícímu faktoru α (anti-TNF α).

Úvod: TNF α je nejdůležitější prozánětlivý cytokin u mnoha chronických zánětlivých chorob, včetně revmatoidní artritidy, juvenilní RA, ankylozující spondylitidy, psoriatické artritidy a Crohnovy choroby. Léčba anti-TNF α užívaná při terapii RA a dalších revmatických chorob zahrnuje solubilní receptor TNF α – etanercept (Enbrel), dále chimerickou monoklonální anti-TNF α protilátku IgG1 – infliximab (Remicade) a plně humanizovanou monoklonální protilátku proti TNF α (Humira). Tyto látky jsou obvykle dobře tolerovány, přičemž nejčastějšími nežádoucími účinky bývají cefalea, reakce v místě vpichu a průjem. Závažnější nežádoucí účinky – těžší infekce, srdeční selhání či neurologické či hematologické poruchy – jsou vzácné (Khanna, 2004). U nezanedbatelného počtu pacientů, léčených látkami anti-TNF α , dochází ke vzniku auto-protilátek, včetně antinukleárních protilátek (ANA), protilátek proti dvojšroubovici DNA (anti-dsDNA), antikardiolipinových protilátek (ACLA), což naznačuje, že TNF α hraje určitou roli v přirozené imunitní regulaci. Bylo rovněž popsáno několik případů vzniku lupus-like syndromu, bez neurologického či ledvinného postižení. V minulosti byl popsán vznik glomerulonefritidy verifikované renální biopsií u čtyř nemocných léčených látkami anti-TNF α (nálezy: jedenkrát rychle progredující GN s ANCA pozitivitou, jedenkrát membranózní GN, dvakrát IgA nefropatie). Cílem sdělení bylo popsat dalších pět případů, jejichž vznik byl pozorován v časové vazbě na léčbu látkami anti-TNF α .

Metody: Při analýze 7 656 nativních renálních biopsií na oddělení patologické anatomie Kolumbijské univerzity zpracovaných v letech 2000–2004 byly nalezeny čtyři případy nemocných s revmatoidní ar-

tritidou a jeden případ nemocné s juvenilní RA, u nichž se vyvinula glomerulonefritida v období, kdy byli tito nemocní léčeni látkami anti-TNF α .

Výsledky: Základní demografické, klinické a histologické nálezy jsou uvedeny v tab. 1. U všech nemocných přesahovala délka trvání revmatického onemocnění deset let (10–30 let). Léčba anti-TNF α látkami trvala řádově měsíce (3–30). Kromě léčby anti-TNF α byli všichni nemocní léčeni dalšími protizánětlivými léky (kortikosteroidy, methotrexatem, nesteroidními antirevmatiky, penicilaminem, mykofenolátem mofetilem, cyklofosfamidem, azathioprinem, leflunamidem či zlatem). Systémové projevy léčby anti-TNF α nebyly u většiny nemocných pozorovány; u nemocného č. 3 se v průběhu léčby objevila alopecie, rash a plicní infiltráty a u nemocného č. 5 senzorická neuropatie. U všech nemocných došlo ke zhoršení renálních funkcí různého stupně, které se projevilo vzestupem sérové koncentrace kreatininu, a také ke vzniku proteinurie či jejímu zvýraznění proti předchozímu období. S výjimkou pacienta č. 4 se u všech nemocných objevila pozitivita jedné či více autoprotilátek. Histologické nálezy svědčily u dvou nemocných pro proliferativní formy lupoidní nefritidy (pacienti č. 1, 2), u dalších dvou pro typickou pauciimunní srpkovitou nekrotizující glomerulonefritidu (u nemocných č. 3, 4; v případě nemocné č. 4 v kombinaci s amyloidózou) a v jednom případě (nemocný č. 5) pro membranózní GN s vaskulitickými rysy. S výhradou nemocného č. 3 byla u všech nemocných přerušena léčba anti-TNF α . U všech nemocných byla zahájena imunosupresivní léčba. V několikaměsíčním rozmezí od provedení renální biopsie a zahájení imunosupresivní léčby došlo ke zlepšení renálních parametrů (proteinurie, sérové koncentrace kreatininu) u nemocných č. 1, 2, 3 a 5; další akcentace proteinurie (8,5 g/24 h) byla patrna u nemocné č. 4. Nemocný č. 3 vyvinul projevy systémové vaskulitidy a zemřel devět měsíců po biopsii.

Diskuse: U nemocných s revmatoidní artritidou se glomerulonefritida vyvíjí nejčastěji jako součást sekundární amyloidózy, jako komplikace lékové terapie (membranózní GN při léčbě zlatem, penicilaminem, NSA, minimální změny glomerulů při léčbě NSA, p-ANCA pozitivní GN při léčbě PNA), případně se u menší části nemocných, u nichž se jedná o překryv revmatoidní artritidy a SLE vyvíjí lupoidní nefritida (D'Agati, 1998). Pro etiologickou roli látek anti-TNF α při vývoji glomerulonefritidy svědčí především časová vazba mezi uvedenou léčbou a vznikem GN a sérologických abnormit a dále zlepšení či vymizení GN v případě ukončení léčby anti-TNF α a zahájení imunosupresivní léčby. Lze předpokládat, že na vzniku GN se uplatňuje ne zcela jasným mechanismem porucha regulace imunitního systému, způsobená útlumem TNF α . Z praktického hlediska by tyto nálezy měly vést k pečlivé monitoraci nemocných léčených anti-TNF α látkami s ohledem na včasný záchyt možných projevů nově vzniklé glomerulonefritidy.

Tab. 1 Základní demografické, klinické a histologické nálezy u nemocných, u nichž se vyvinula glomerulonefritida po léčbě anti-TNF α

Údaj	Pacient 1	Pacient 2	Pacient 3	Pacient 4	Pacient 5
Věk/pohlaví	30/žena	52/žena	55/muž	64/žena	53/žena
Látka anti-TNF α (měsíce)	Etanercept (30)	Adalimumab (3)	Etanercept (4)	Infliximab (10)	Etanercept (6)
Současná léčba (v době léčby anti-TNF α)	CS, MTX	CS, NSA, MTX, MMF		CS, NSA	CFA, MTX
Předchozí léčba	Leflunamid, Aza	Infliximab, PNA, Au	MTX	Etanercept, Au, PNA, MTX	Au
Sérová koncentrace kreatininu při vstupu (mg/dl)	4 (0,7)	3,7 (1,1)	3 („normální“)	1,0 (0,7)	0,7 (0,7)
Proteinurie g/24 h (vstupné)	7 (?)	3,8 (neg.)	1 (neg.)	1,8 (neg.)	7,9 (neg.)
Pozitivní imunologické nálezy	ANA, anti-dsDNA, ACLA, pokles C3, C4	ANA, anti-dsDNA, atypická ANCA, pokles C3, C4	p-ANCA		ANA, SSA/SSB
Léčba	KS, MMF	KS	CFA	KS, CFA	KS, cyklosporin
Nález při renální biopsii	Lupoidní nefritida (class IV)	Lupoidní nefritida (class III)	Pauciimunní srpkovitá GN	Pauciimunní srpkovitá GN; AA amyloid	Membranózní GN + renální vaskulitida

ACLA – antikardiolipinové protilátka; ANA – antinukleární protilátka; ANCA – antineutrofilní cytoplazmatická protilátka; Au – zlato; Aza – azatrioprin; CFA – cyklofosfamid; CS – cyklosporin; dsDNA – protilátka proti dvojitřetřetivici DNA; KS – kortikosteroid; MMF – mykofenolát mofetil; MTX – methotrexat; NSA – nesteroidní protizánětlivá látka; PNA – penicilamin; SSA/SSB – anti-Rho/anti-La protilátka

KOMENTÁŘ

Prof. MUDr. Miroslav Merta, CSc.

Komentovaná práce upozorňuje na výskyt ledvinného, imunitně podmíněného poškození typu glomerulonefritidy jakožto projevu možné komplikace terapie anti-TNF α u nemocných s revmatoidní artritidou. Účinnost látek působících proti TNF α je u revmatoidní artritidy a dalších revmatických onemocnění v současnosti již dobře dokumentována a je prověřen i jejich příznivý bezpečnostní profil. Proto si vydobily výsadní místo v rámci celé skupiny léčiv nazývaných DMARD (z angl. disease modifying antirheumatic drugs). U některých nemocných s RA, u nichž byla zahájena léčba anti-TNF α , byl pozorován nejen vývoj autoprotilátek, ale také klinických projevů (např. kožní leukocytoklastické vaskulitidy, nodulárního poškození při RA). S jistotou nelze rozhodnout, zda uvedená klinická pozorování byla projevem přirozeného průběhu onemocnění či podmíněna účinkem právě probíhající anti-TNF α léčby. Obdobný stupeň nejistoty skýtá úvaha o původu/příčině glomerulonefritidy u nemocných s revmatoidní artritidou léčených anti-TNF α – neboť GN typu lupoidní nefritidy, pauciimunní srpkovitá GN či membranózní GN bývají rovněž diagnostikovány u řady nemocných s RA, kteří nejsou léčeni anti-TNF α . Časová vazba na právě probíhající léčbu anti-TNF α a poměrně rychlý ústup renálního

poškození v případě ukončení této léčby jsou hlavními důkazy ve prospěch kauzální souvislosti obou dějů. Pokud bychom tuto vazbu připustili, pak by bylo třeba uvažovat o možných mechanismech, jimiž se léčba anti-TNF α na vzniku glomerulonefritidy uplatňuje. Důležitou okolností je, že ledvinné poškození typu GN bylo pozorováno při léčbě různými látkami anti-TNF α . Jako jeden možný mechanismus byla uvedena představa, že navázání infliximabu na TNF α na plazmatických membránách imunitních buněk může vyvolat apoptózu s uvolněním imunogenních nukleosomálních antigenů, které mohou vést k tvorbě anti-dsDNA (Charles, 2000). Jiný koncept předpokládá, že v důsledku snížených koncentrací C-reaktivního proteinu (působením látek anti-TNF α) nedochází k dostatečné očistě organismu od apoptotických buněk, a vytváří se tak zvýšená imunogenní zátěž (Ehrenstein, 2004). Nálezy nasvědčující tomu, že terapie anti-TNF α může vést ke vzniku autoimunitního procesu, jsou však současně v určitém protikladu k opačným pozorováním, svědčícím pro to, že léčbou anti-TNF α lze u myšího modelu potlačit projevy systémového lupusu (SLE). Rovněž klinické zkušenosti u nemocných se SLE ukazují, že koncentrace TNF α a solubilních receptorů pro TNF α koreluje se závažností choroby a také s tím, že po léčbě infliximabem dochází k jejich poklesu (Aringer, 2004). Závěrem lze uvedená pozorování a úvahy shrnout v tom smyslu, že je možné předpokládat, že u predisponovaných jedinců mohou v důsledku léčby anti-TNF α vzniknout projevy autoimunitního poškození, projevující se také specifickými formami glomerulonefritidy.

Literatura

Aringer M, Graninger WB, Steiner G, Smolen JS. Safety and efficacy of tumor necrosis factor alpha blockade in systemic lupus erythematosus: an open-label study. *Arthritis Rheum* 2004; 50: 3161–3169.

D'Agati VD. Renal disease in systemic lupus erythematosus, mixed connective tissue disease, Sjogren's syndrome, and rheumatoid arthritis. In: Jennette JC, Olsen JL, Schwartz MM, et al. *Heptinstall's Pathology of the Kidney*, vol 1. Philadelphia, Lippincott-Raven, 1998:541–624.

Ehrenstein MR, Evans JG, Singh A, et al. Compromised function of regulatory T cells in rheumatoid arthritis and reversal by anti-TNFalpha therapy. *J Exp Med* 2004;200:277–285.

Charles PJ, Smeenk RJ, De Jong J, Feldmann M, Maini RN. Assessment of antibodies to double-stranded DNA induced in rheumatoid arthritis patients following treatment with infliximab, a monoclonal antibody to tumor necrosis factor alpha: findings in open-label and randomized placebo-controlled trials. *Arthritis Rheum* 2000;43:2383–2390.

Khanna D, McMahon M, Furst DE. Safety of tumour necrosis factor-alpha antagonists. *Drug Saf* 2004;27:307–324.

Predialyzační vzdělávací program při volbě metody náhrady funkce ledvin

Goovaerts T, Jadoul M, Goffin E. Influence of a Pre-Dialysis Education Programme (PDEP) on the mode of renal replacement therapy. *Nephrol Dial Transplant* 2005;20:1842–1847.

Obsahem článku belgických autorů bylo hodnocení účinnosti predialyzačního vzdělávacího programu (Pre-Dialysis Education Programme – PDEP) na volbu metody náhrady funkce ledvin (renal replacement therapy – RRT) u nemocných s chronickým selháním ledvin na univerzitním nefrologickém pracovišti v Louvain. Cílem tohoto programu je umožnit, aby si nemocný zvolil léčebnou metodu RRT na podkladě poskytnutých objektivních údajů o onemocnění ledvin a jeho léčbě.

Metody: Retrospektivně byla analyzována volba léčebné metody u nemocných, u nichž byla zahájena RRT v období 1994–2000. Jako léčebné metody byly nabízeny: 1) transplantace ledviny ze živého a mrtvého dárce (nemocný byl zařazen do čekací listiny k transplantaci v rámci Eurotransplantu v případě, že clearance kreatininu poklesla pod 15 ml/min); 2) peritoneální dialýza (kontinuální – CAPD či přístrojová – APD); 3) nemocniční hemodialýza nebo samoobslužná hemodialýza v satelitním středisku; 4) domácí hemodialýza (s partnerem či bez partnera, případně se sestrou).

Nefrolog pečující o pacienta poskytuje v ambulantním prostředí nemocnému ve 4. stadiu chronického onemocnění ledvin dle DOQI (20–25 ml/min) informaci o principu léčby PD a HD a vyhodnotí přítomné komorbiditu (Levin, 2003). Při absolutní kontraindikaci peritoneální dialýzy (přítomnost enterostomie, obrovské polycystické ledviny, postižení břicha či břišní stěny, morbidní obezita) je pacientovi nabídnuta mož-

nost volby mezi modalitami hemodialyzační léčby. Pokud se nemocný nezdá být vhodný pro jakýkoli druh samoobslužné léčby, je nemocnému poskytnuta velmi stručná informace o různých metodách léčby náhrady funkce ledvin a odeslán do spádového hemodialyzačního střediska. Ostatní nemocní procházejí programem PDEP, který zajišťují dialyzační sestry, pracující na samoobslužných provozech HD a PD. Nemocným a jejich rodinám je zprostředkována individuální konzultace, promítnuty videoprogramy (o HD, CAPD, APD) a věnována brožura o uvedených metodách. Nemocnému je nabídnuta možnost promluvit si s pacientem, léčeným jednou z uvedených metod RRT a také navštívit nemocniční a satelitní středisko. Program je doplněn konzultací pacienta se sociálním pracovníkem a dietním pracovníkem. V závěrečné fázi PDEP proběhne pohovor pacienta s nefrologem, při které obvykle padne konečné rozhodnutí o zvolené metodě léčby.

Výsledky: Během hodnoceného období byla nahrazena funkce ledvin zahájena u 242 nemocných, přitom PDEP prošlo 185 z nich (76 %). Pacienti, kteří prošli PDEP, byli mladší ($52,8 \pm 17,6$ let) než nemocní, kteří PDEP neprošli ($66,6 \pm 13,6$ let; $p < 0,001$). Rozhodnutí o tom, že nemocní (celkem 57, tj. 24 %) nebyli zařazeni do PDEP, bylo učiněno obvykle na podkladě odborného posouzení lékaře (psychosociální důvody, medicínské důvody). Tito nemocní byli odesláni k zahájení hemodialýzy na střediskové (nemocniční) centrum HD. Ze **185** nemocných, kteří absolvovali PDEP, volilo následující léčebné modality: 1) pre-emptivní transplantaci (tj. před zahájením dialyzační léčby) **8 (4 %)**; 2) peritoneální dialýzu **55 (31 %)**; 3) hemodialýzu v satelitním středisku **30 (16 %)**; 4) domácí hemodialýzu **17 (9 %)**; 5) střediskovou (nemocniční) hemodialýzu **75 (40 %)**.

Z hlediska *vztahu mezi základní diagnózou a volbou léčebné modality* a dále *vztahu mezi věkem a druhem léčebné modality* lze rámcově uvést následující: (a) nemocní s glomerulárními chorobami, intersticiální nefritidou a polycystickou chorobou ledvin volili různé druhy „samoobslužné“ dialyzační léčby častěji než nemocní se základní diagnózou nefrosklerózy, diabetu aj.; (b) počet nemocných, kteří volili „samoobslužné“ modality dialyzační léčby, klesal s věkem. Po dvou letech došlo u 102 nemocných, kteří zvolili samoobslužný typ dialyzační léčby, k následujícím změnám: většina (43,2 %) podstoupila transplantaci ledviny, další podstatná část (38,2 %) byla

Nephrology Dialysis Transplantation

ISSN 0931-0509

Official Publication of the European Renal Association – European Dialysis and Transplant Association